

Петар Ђурђевић
Војводина од укидања
црквено-народне
аутономије
до ослобођења
1918. године

2021.

**ВОЈВОДИНА ОД УКИДАЊА ЦРКВЕНО-НАРОДНЕ АУТОНОМИЈЕ
ДО ОСЛОБОЂЕЊА 1918. ГОДИНЕ**

ПЕТАР ЂУРЂЕВ

ИЗДАЈЕ:

Фондација „За српски народ и државу“

ДИЗАЈН КОРИЦА И ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ:

Горан Ратковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Катарина Пиштелић

ШТАМПА:

Бирограф, Београд

ТИРАЖ:

500 примерака

© Фондација „За српски народ и државу“, 2021.

ISBN 978-86-81728-16-1

Илустрација на насловној страни:

Анастас Боцарић

Велика народна скупштина Срба, Буњевцаца и осталих Словена
у Банату, Бачкој и Барањи, одржана у Новом Саду 25. новембра 1918.

Извор:

commons.wikimedia.org / public domain

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.113)*1912/1918"

ЂУРЂЕВ, Петар, 1978–

Војводина од укидања црквено-народне аутономије до ослобођења 1918. године / Петар Ђурђевић. - Београд :
Фондација „За српски народ и државу“, 2021 (Београд : Бирограф). - 47 стр. ; 20 cm

Тираж 500. - Библиографија: стр. [48].

ISBN 978-86-81728-16-1

а) Војводина – Историја – 1912-1918

COBISS.SR-ID 39098121

Почетак XX века српство северно од Саве и Дунава дочекало је са великом зебњом и страхом. Становништво је постепено почело да се исељава у Америку и делом у слободну Краљевину Србију, док су преостали водили неравноправну националну и економску борбу с владом у Будимпешти.

Нови удар на остатак црквено-народне аутономије дошао је током трајања Првог балканског рата. На предлог угарске владе, наредбом његовог царско-краљевског величанства Франца Јозефа, 24. јула 1912, српска црквено-школска аутономија, због „погрешно и штетно тумачених“ српских привилегија била је суспендована. Ова суспензија је значила фактичко укидање аутономије јер су сви црквено-школски послови Срба у Угарској враћени у надлежност Двора и владе. Следеће године, 1. септембра 1913, патријарх Лукијан Богдановић је мистериозно нестао у аустријском граду Бад Гаштајну. Касније је његово наго тело пронађено у реци Ахе. Одсечена глава патријарха Богдановића никада није пронађена, а овај злочин до данашњих дана није разјашњен. Сматра се да је ово убиство било део политике притиска на српску заједницу током балканских ратова. Ови догађаји, као и раније укидање Војне границе и Војводства Србија, допринели су учвршћењу уверења код угарских Срба да решење свог националног питања и националног опстанка морају затражити изван граница Хабзбуршке монархије, тј. у оквирима демократске Краљевине Србије.

Весник бољег времена биле су победе српског оружја у балканским ратовима 1912. и 1913. године. У српским селима дошло је до општег народног одушевљења. У стању разочарања, потиштености и немоћи, наједном су, с друге стране, пристизале вести о сјајним победама српске и црногорске војске против Турака, о ослобођењу Косова и других крајева, о васкрсу „велике српске државе“. Под утицајем таквог развоја ситуације, дотадашње разочарење, потиштеност и беспомоћ-

ност преображавали су се у борбеност и акцију. Свештеник Душан Петровић је у цркви у Надаљу, пред олтаром, прочитао потресан допис Вељка Петровића о томе како се Љуба Ковачевић, професор Београдског универзитета, на гробу опростио од сина јединца, који је погинуо у Кумановској бици: „Сине, иди мирно, јер си ти дуг свој отаџбини испунио... Иди спокојно пред престо Вечнога и кажи радосно Душану и Лазару, кажи свим косовским мученицима... реци им, сине мој, да је Косово освећено!“ Сутрадан је то исто Лазар Стојшић читао окупљеним берачима на друму близу Којиног салаша и рецитовао им пригодне Змајеве и Јакшићеве стихове. После тога су сви устали, поскидали капе, окренули се према Србији и крстили се клањајући се земљи. У Шајкашкој је започето прикупљање материјалне помоћи за српску војску. Државна власт је брзо интервенисала, послата је војска, и почела су и хапшења. Још једном су заустављени национални занос и оправдани бунт народа.

Почетак светског рата обележиће страховити ратни злочини Аустроугарске војске над цивилним становништвом Краљевине Србије. Ништа мање оштра политика није вођена ни према Србима у Босни и Херцеговини и остатку монархије. Уследила су монтирана политичка суђења, пљачке, убиства, а српски народ је први у Европи искусио зло концентрационих логора за цивилно становништво. Идеје либерализма, владавине права биле су бачене под ноге освајачке аустроугарске солдатеске. Зато се слободно може рећи да је пут од 1914. до 1918. године био проткан тешким мукама и искушењима кроз које је прошао српски народ у целости.

Кад је Србији објављен рат, на све стране су биле излепљене ратне прокламације Франца Јозефа на којима је писало да на Србију иде „казнена експедиција“. Нови Сад је тада постао „главна капија“, кроз коју је аустроугарска војска одлазила ка Србији. На Житном тргу, у српском делу града, „у војничком

кордону заједничке војске и домобранаца“, пред окупљеном масом света на немачком, мађарском и српском језику објављен је преки суд за Нови Сад и околину. Тада је забрањено свако звоњење у црквама, чак и приликом сахрањивања. Забрањени су и звиждање и довикивање. Да црквени сатови не би откуцавали време, заустављени су. Наређено је да се у вечерњим сатима застиру прозори. Све фирме исписане српским језиком на трговачким и занатлијским радњама, установама и приватним кућама биле су уклоњене. Ради безбедности, наређено је да се на три километра од градског насеља оберу и посеку кукурузи.

У Новом Саду градске власти су 3. августа донеле одлуку о престанку рада свих установа које су окупљале Србе: Српске читаонице, Српског Сокола, Занатске задруге, Трговачке омладине, Занатлијског кола, певачког друштва „Невен“, а ускоро су престали да излазе листови на српском језику *Засишава* и *Браник*. Није забрањивана само српска штампа, у Суботици је забрањен и буњевачки *Невен*. Књижни фондови појединих српских читаоница били су спаљени, као што је на ломачи изгорео и велики књижни фонд вредан 80.000 форинти у новосадској књижари Светозара Огризовића, који је раније припадао Арси Пајевићу, и у Великој српској православној гимназији у Новом Саду. Затим су распуштене и све српске политичке странке у Угарској: Радикална, Либерална и Народна. Уследиле су антисрпске манифестације приликом којих су разбијане српске радње на којима су називи фирми били исписани ћирилицом. Уведен је и преки суд, а уследио је талас интернација свих виђенијих Срба: Јаше Томића, Јанка Перића, Мите Клицина, Мите Алексијевића, Светислава Баница, Стевана Адамовића, Косте Хаџије, Исидора Бајића и многих других.

По објави рата, кад је започета мобилизација војних обвезника, уследила су нова масовна хапшења и интернирања

Срба, истакнутих јавних личности: националних радника, свештеника, професора, адвоката, лекара, учитеља, трговца, занатлија и земљорадника. Интернирани су смештани у бројне логоре, који су се налазили у Сегедину, Араду и Темишвару, Јегри, Дебрецину, Стоном Београду, Сомбатхељу, Кечкемету, Тати, Коморану, Илову у Словачкој и разним другим местима. Било је неколико десетина хиљада Срба, који су ухапшени или смештени у логоре. Неки од ухапшених третирани су као таоци, које је у случају нереда или опасности требало ликвидирати. У почетку је стање у логорима било подношљиво. Богатији интернирци могли су да купују храну и одећу и да од куће примају пакете. Добијали су сламу за лежање и ћебе, али, како је рат одмицао, стање у логорима се погоршавало, док се није претворило у фабрике смрти у којима су логорашаи због злостављања и неподношљивих услова живота масовно умирали. Највећи логори за српско становништво организовани су у Арадској тврђави, Добоју, Нађмеђеру, Нежидеру (данас Neusiedl am See), Болдогасоњу, Шопроњеку, Маутхаузену (који ће и Другом светском рату послужити као логор за Србе), Ашаху на Дунаву, Јиндриховицама и Брану.

Многи интернирци били су лишени грађанских права, а некима су куће одузете и даване другим лицима у закуп. Кад је започела мобилизација, почела је и реквизиција превозних средстава, коња, кола и друге опреме за војне потребе. Масован одлазак мушкараца на фронт проузроковао је недостатак радне снаге у пољопривреди и индустрији. Смањени број радника попуњавали су руски ратни заробљеници, а понегде, нажалост, и школска деца. Од случаја до случаја добијали су и војни обвезници допуст са фронта да би радили на пољима.

Већ у мају 1915. године аустроугарска влада је утврдила највише цене разним производима, наредила и закупцима да

обрађују земљу, реквизирила вишак хране за јавне потребе и укинула царину на храну. Услед такве политике нагло су скочиле цене животних намирница, јер су продавци пољопривредних производа у општој несташици скупо наплаћивали своје производе. Потребне за војску биле су огромне, а редовна производња није била довољна да их подмири.

Суочено с блокадом сила Антанте, аустроугарско друштво је тонуло у тешки економски хаос. Државна управа је настојала да вештачким путем и ванредним средствима појача исхрану и снабдевање војске и докаже да се може опстати и од увоза. Против вештачког дизања цена и сакривања животних намирница влада се борила реквизирањем хране и прописивањем оброка помоћу карте за брашно. Ко није имао довољно залиха хране, добијао је исказнице за набавку брашна и хлеба код пекара, у гостионицама и продавницама. Таквим картама (исказницама) била је регулисана и набавка шећера, пиринча, масти, пасуља и других намирница. Као казна за прекршаје ове наредбе био је предвиђен затвор до два месеца или глоба до 600 круна.

Од 1914. до 1918. године поједини артикли су невероватно поскупели. Тако на пример, гриз је поскупео 10.000%, говедина 1.500%, јаја 1.000%, маст 800%, брашно 700%, бели хлеб 650%, млеко 520%, свињетина 500%. Већ у пролеће 1915. почела је криза с прехранбеним производима, па и са пшеничним брашном. Због тога је тада почело мешање хлеба са 50% кукурузног брашна. Новчани заводи запали су у тешку кризу јер су сви желели да подигну уложени новац. Држава је због тога наредила да се суспендују све исплате. Одмах по објави рата влада је затворила берзе, а народна банка је смањила каматне стопе најпре на 6%, па на 5,5% и на 5%. Да би олакшала промет, Народна банка је ковала велику количину сребрних круна, а пустила је у промет и старе сребрне форинте и нове новчанице од две круне.

Како би се изборила са тешком економском ситуацијом држава је расписивала зајмове, којима је требало обезбедити средства за вођење рата. Државна власт је вршила притисак за уписивање за унутрашњи зајам. Срби су тим притисцима ипак одолевали. Уписивали су зајам само онда и онолико колико су морали, али је на име зајма од Матице српске одузета читав имовина милионске вредности. Посебно огорчење српског становништва јавило се кад је аустроугарска власт, оставши без потребних сировина за вођење рата, била принуђена да из српских православних цркава узима звона ради ливења топова, а затим и да одузима метал из приватних кућа. Проћи ће деценије док на бројним храмовима поново почну да одјекују радосни тонови православних звона.

После Сремске офанзиве, коју је српска војска извела у септембру 1914. године, аустроугарске војне и цивилне власти предузеле су немилосрдне акције над српским цивилима у Срему. Део српске војске је 6. септембра 1914. прешао преко Саве и ослободио јужни део Срема. За недељу дана свог боравка у јужном Срему српске јединице ослободиле су 40 места, а свуда су их одушевљено дочекивали локални Срби. После тешког пораза српске војске на пољу Легет, које се налази између Сремске Митровице и Јарка, српска војска се повукла, а мађарска солдатека је кренула у освету према српским цивилима због њиховог дочека браће из Србије.

Након првог таласа злочина аустроугарских снага уследио је други, неколико дана касније. Казнена експедиција, тзв. штрајфкор, обилазила је терен и хапсила и убијала оне Србе за које је сумњала да су пружали оружану или неку другу помоћ српској војсци приликом њеног краткотрајног боравка. Током тог крвавог септембра у Срему су живот изгубиле стотине Срба из Батајнице, Кленка, Платичева, Грабоваца, Бешке, Бољеваца, Јакова, Сурчина, Брестача, Шашинаца,

Јарка, Божаније, Добановаца, Угриноваца, Деча, Карловчића, Доњег Товарника, Огара, Обрежа, Купинова, Ашање, Прогара, Бечмена, Петровчића, Голубинаца, Шимановаца, Попинаца, Пећинаца, Буђановаца, Мишковаца, Старих Бановаца, Прхова, Војке и Земуна.

Осветничка солдатеска је пљачкала и отимала све до чега је могла да стигне. Међу бројним оскрнављеним и изгорелим православним богомољама налазио се и чувени манастир Фенек. У току јесени уследио је и нови талас прогона, када је 27 села дуж српске границе било потпуно испражњено од преосталих житеља, жена и деце, који су били интернирани – углавном у Хрватску, али и даље. У осветничком бесу војници су прогонили чак и житеље појединих места, која уопште нису била обухваћена српском офанзивом у првој половини септембра. Тако је становништво Сремских Карловаца и још неких села било превентивно пресељено током трајања борбених операција, а интернирања и хапшења Срба било је чак и у местима западног Срема, која су се налазила далеко од линије фронта.

После стравичног кажњавања села Јарак, које је било уништено, а становништво побијено, били су све учесталији захтеви појединих градских власти из Хрватске да се уливањем страха међу Србима одржава мир. По читавој Хрватској, па и у Срему, био је забрањен рад свим српским удружењима, чак и добротворним, а противсрпским расположењем били су захваћени и нижи слојеви хрватског становништва. Кад је војска наметнула контрибуцију појединим српским селима у Срему, против тога је протествовао мађарски први министар тврдећи да се таква казна може наметати само становништву на окупираној непријатељској територији. На такву његову примедбу одговорено му је да се „у појединим деловима Срема ми дефакто налазимо на непријатељској земљи“.

Кад се српска војска после већ спомињане битке код Легета повукла, с њом је прешло у Србију више хиљада Сремаца, од којих је оформљен Сремски добровољачки одред, који је учествовао у одбрани Београда октобра 1915, у офанзивни аустроугарске војске под командом генерала Мекензена.

Значајно место у историји Срба из Угарске у време Првог светског рата има добровољачки покрет. Срби из Угарске су се као добровољци нашли у Србији од самог почетка рата. Срби, који су имали обавезу мобилизације, мобилисани су у аустроугарску војску и упућени у оквиру својих јединица на галицијски фронт где су масовно прелазили на руску страну. Срби из Баната, Бачке и Барање, затечени у Србији 1914. године, ступали су добровољно у редове српске војске, а у неким јединицама, попут Горњачког четничког одреда, чинили су знатан број. Из Сједињених Америчких Држава о свом трошку или о трошку соколских друштава током 1914–1916. године долазили су појединци из ових крајева у српску или црногорску војску, а такође током 1916–1918, у оквиру активности српске војне мисије у САД, у српску војску је дошао незнатан број Срба из Баната, Бачке и Барање (6,3% од укупног броја српских добровољаца из САД).

Срби из Баната, Бачке и Барање најмасовније су учествовали у српском добровољачком покрету на тлу Русије 1914–1918. и у њему су, заједно са Србима из Босне и Херцеговине, чинили основно језгро тог покрета. До уласка Бугарске у рат против Србије из Русије је пребачено 3.500 српских добровољаца, а међу њима знатан број био је из Баната, Бачке и Барање. Ови добровољци су махом били распоређени у Добровољачки одред, који је предводио легендарни командант мајор Војин Поповић, војвода Вук. Председник владе Никола Пашић био је у Одеси 3. маја 1916. и у извештају српској влади и регенту Александру написао је да је дивизија бројала око 13.000 људи, од којих 307 официра. Према подацима које је дао Пашић,

територијално гледано, из Босне и Херцеговине је било 5.080 војника, из Хрватске и Словеније 2.100, а из Војводине 5.000. Радило се о Србима са високом националном свешћу, јер су сви они преласком у српску војску себи потписали смртне пресуде а своје породице изложили немилосрдном терору Аустроугара. Руси су српску добровољачку дивизију укључили у свој 47. корпус и ангажовали га у румунској покрајини Добруци, пошто је Румунија у августу 1916. ступила у рат на страни сила Антанте. Операције су усмерене у Добруцу против немачке, бугарске и турске војске под командом способног немачког фелдмаршала Фон Макензена. Прве борбе српске добровољачке дивизије почеле су у Добруци крајем августа и трајале су око месец и по дана.

У Првој српској добровољачкој дивизији Срби из Баната, Бачке, Барање и Срема 1916. године чинили су 37,5% бораца ове јединице и у борбама на Добруцанском фронту у лето/јесен 1916. исказали су много појединачних примера пожртвованости и храбрости. У хаосу који настао у Русији након Октобарске револуције део добровољаца се умешао у грађански рат, док је део успео да стигне до Солунског фронта. У време пробоја Солунског фронта у саставу војске Краљевине Србије била је и једна добровољачка дивизија са 21.000 добровољаца. Трећину те дивизије, око 7.330 добровољаца, чинили су Срби из Угарске. Малобројни, Срби из Барање дали су више од 600 добровољаца.

Током 1916. године, када се стање на фронтима стабилизовало, аустроугарске војне власти су део својих војника послале на одмор. Велики број Срба из Срема, Бачке и Баната, који су под принудом служили војску и ратовали на фронту против Русије, искористио је тај одмор да се не врати у своје јединице. Тиме је почело масовно дезертирање, познато као логовање. Логоши су се крили по салашима, ритовима, виноградима и шумама дуж Тисе, Тамиша, Саве и Дунава. Специјалне војне

јединице тада су крстариле на све стране по Банату, Бачкој и Срему тражећи и хватајући логоше. Ухваћене су кажњавали разним физичким и другим казнама. Међутим, пошто се рат одужио, дезертирање се умножило. Током 1918. осипале су се читаве војне јединице у позадини аустроугарских фронтава, у Босни и другим крајевима. Према неким проценама, током 1918. године „зеленим кадром“ била је захваћена петина аустроугарске војске, а само у Срему, на Фрушкој гори, било је око 6.000 припадника тог кадра.

Због кризе у коју је запала Аустроугарска, од пролећа 1917. године наступила је клима попуштања стега режима према Србима у Угарској. Почело је делимично амнестирање интернираца, па се део њих почео враћати. До почетка јануара 1918. већина српских политичара била је ослобођена интернације.

Херојске победе и жртве српске војске и народа, политичка платформа за успостављање мира председника САД Вудроа Вилсона, као и опште убеђење да је Хабзбуршка круна изгубила сваки морални ауторитет да продужи власт на јужнословенском простору отворили су могућност да се јасније и отвореније промишља о припајању Срема, Бачке, Барање и Баната Краљевини Србији.

Половином септембра 1918. долази до пробоја Солунског фронта. Српска војска је за 50 дана прешла пут од готово 700 километара и ослободила Краљевину Србију. У међувремену, аустроугарски министар иностраних послова затражио је примирје базирано на начелу раније прокламованих 14 Вилсонових тачака, али четири дана касније државни секретар Сједињених Америчких Држава Роберт Лансинг изјавио је да то није опција, јер је Америка посвећена захтевима Чеха, Словака и Јужних Словена и да давање аутономије овим народима није задовољавајуће решење. Овај став је означио смртну пресуду Хабзбуршкој монархији.

У Прагу је 28. октобра Народно веће прогласило отцепљење од Аустроугарске, а два дана касније Словаци су идентичну одлуку донели у Турчјанском Светом Мартину. Сабор у Загребу је 29. октобра донео одлуку о раскиду државних односа са Аустроугарском. Михаљ Карољи, вођа опозиције у угарском парламенту, преузео је са својим присталицама 31. октобра власт у Мађарској. Убрзо је уследило потписивање примирја између Аустроугарске и Савезника. Ово примирје ће бити допуњено додатном конвенцијом између Савезника и мађарских власти у Београду 13. новембра 1918. године.

У Београду је, између осталог, преговарано и о демаркационој линији између војске Антанте и мађарских трупа, као и о условима повлачења мађарских трупа, пуштању савезничких заробљеника, спречавању проласка немачке војске преко Мађарске, предаји флоте и организацији железничког саобраћаја. Разграничење две војске одређено је на линији: Самош–Бистрица–Мориш–Суботица–Баја–Печуј–Драва. Потписници Конвенције били су са савезничке стране војвода Живојин Мишић, а са угарске стране министар војни Бела Линдер. Завршни чин ове драме збио се три дана касније, после потписивања Београдског примирја, када је Мађарска постала Република.

У међувремену, започето је и политичко организовање на простору данашње Војводине. Још у току 1917. године формиран је Средишњи одбор за смештање сироте и гладне деце из Босне, Херцеговине и Далмације по Новом Саду и другим местима. Подстакнути податком о огромном умирању деце у Босни и Херцеговини, предузимљиви Срби из Загреба иницирали су стварање Одбора за збрињавање српске деце, а затим су угледни Новосађани организовали Одбор за смештање православне босанско-херцеговачке деце. Бригу о смештају у Јужној Угарској водили су највише пожртвовани учитељи и свештеници, а деца су упућивана специјалним

возовима и смештана у приватне куће, манастире, домове и интернате. Захваљујући приватној иницијативи, неколико хиљада деце дошло је у Војводину да би се прехранили и спасли од смрти.

Овај одбор је био нуклеус настанка Српског народног одбора и постаће важан фактор у повезивању људи, који ће се наћи на прочељу мисије за ослобођење Бачке, Срема, Барање и Баната. Крајем октобра 1918. започеће формирање новосадског Српског народног одбора, који ће имати улогу средишње управе, а по местима ће бити формирани месни народни одбори са главним задатком да у повољном моменту преузму власт у своје руке. Главни одбор им је давао инструкције како да организују рад, образују народну стражу и купе добровољне прилоге.

У политичкој тишини која је владала међу Србима у Угарској деловала је изненађујуће порука Вељка Петровића, послата током лета 1918. његовим пријатељима у Нови Сад. Петровић је био једини представник Војводине у Југословенском одбору у Лондону. Његова порука је гласила „да треба извршити револуционарни покушај у Војводини, дати једну декларацију о захтевима Јужних Словена у Угарској и изазвати реакцију пештанских властодржаца, о чему би писала сва европска штампа“.

Група независних политичара Срба, Буњеваца и Хрвата, на челу са секретаром Матице српске др Тихомиром Остојићем и Блашком Рајићем, Буњевцем, римокатоличким свештеником и писцем, донела је 2. октобра у Суботици Суботичку резолуцију, којом је тражено отцепљење од Аустроугарске, сматрајући да је „једино мировна конференција меродавна за решавање југословенског питања“. Резолуција је допуњена на новом састанку, који је одржан 24/25. октобра 1918. године, када је Народном вијећу Словенаца, Хрвата и Срба

у Загребу признато право да заступају интересе Срба и Хрвата у Јужној Угарској. Војвођански радикали, окупљени око свог вође Јаше Томића, који је у пролеће 1918. пуштен из интернације, сматрали су да Војводина треба директно да се уједини са Краљевином Србијом. У тренуцима када је постало очигледно да се Аустроугарска монархија распада, Јаша Томић је 27. октобра 1918. отишао у Суботицу на састанак са својим политичким присталицама. Током састанка говорило се потреби оснивања народних одбора по Војводини, који треба да преузму вршење цивилне власти од дотадашњих угарских власти.

Извршавајући наредбу команде савезничке источне војске, генерала Франша д'Еспереа, врховна команда српске војске је 5. новембра својим јединицама издала заповест за прелазак на територију Аустроугарске. Извод из заповести војводе Живојина Мишића јединицама Прве армије од 5. новембра 1918. прецизно одређује даљу стратегију: „Пошто се догађаји развијају врло брзо и успешно и можда се неће увек доставити директне и прецизне заповести командантима, то овлашћујем команданте дивизија да сами узимају решења према моменталној ситуацији на следећим основама: На северу узети линију Бела Црква – Вршац, Темишвар – Арад и десетак километра источно од ње. У Бачкој заузети линију Сегедин–Суботица–Баја. На западу и северозападу развити акцију у целом Срему, Хрватској, Словенији, Босни, Херцеговини и Далмацији. Даље наређујем: 1. коњичка и моравска дивизија споразумно да окупирају Банат, изводећи ову операцију опрезно, обазриво и солидно због присуства Немаца у Румунији и Банату. 2. Дунавска дивизија посетиће Бачку, између Дунава и Тисе, до линије Баја–Суботица–Сегедин са једним пуком. Други пук дивизије остаће привремено у Београду за његову посаду, а трећи пук биће привремено у армијској резерви дуж десне обале Тисе...“

Не наилазећи на војне снаге Аустроугарске почетком новембра 1918. године, победоносна војска Краљевине Србије почела је да запоседа градове и села војвођанских области. Тако је 7. новембра ушла у Сремску Митровицу, Стару Пазову и Вуковар, 8. новембра у Белу Цркву и Инђију, 9. новембра у Нови Сад и Панчево, 10. новембра у Вршац, 13. новембра у Сомбор, Суботицу и Бају, 14. новембра у Барању, 15. новембра у Сенту и Темишвар, 16. новембра у Нови Арад, 17. новембра у Велики Бечкерек и 18. новембра у Тител и Велику Кикинду.

Након запоседања војвођанских области српска војска је успоставила ред и мир, спречила анархију и безакоње који су тада узели маха и узнемиравали становништво. Српска војска није спроводила одмазду нити репресалије према немачком и мађарском становништву, које је учествовало у рату против ње: нису отворани логори нити су спровођена хапшења, суђења и погубљења. Чињеница да ниједан цивил није тада изгубио живот најбоље сведочи о моралу српског војника и српској војничкој части. У бурним новембарским данима 1918. Нови Сад, културни центар војвођанских области, пружао је пример свим градовима и селима. Српски народни одбор је 3. новембра, после расула аустријске војске и распада администрације, јавно иступио са задатком да сачува ред, личну и имовинску безбедност грађана. Ради спречавања анархије и пљачке образована је Српска народна стража од око 500 младића (5. новембра), и краљевска српска војна полиција од 300 српских војних заробљеника. Командант српске војне полиције потпоручник Бошко Павловић, са својом јединицом, а у споразуму са Српским народним одбором, у ноћи између 8. и 9. новембра заузео је сва градска надлештва и све кључне објекте у граду. Сутрадан, на појутарје Митровдана, уз одушевљење становника и цвеће посуто по путу у Нови Сад је ушао одред српске војске на челу са мајором Војиславом Бугарским.

Када је капетан Арачић ноћу између 8. и 9. новембра прешао са својим војницима Дунав и ослободио Панчево, на тамошњем пристаништу упозорио је своје војнике: „Јунаци, сада сте прешли у нашу лепу српску Војводину. Сваки од вас има да се понаша јуначки, исправно и ниједном грађанину, без разлике вере и народности, не сме ниједна длака на глави да фали. Напред!!“

Један од најугледнијих Бечкеречана (Зрењанинаца) др Славко Жупански је 17. новембра 1918, приликом уласка српске војске у град на Бегеју, између осталог рекао: „Дични соколови, браћо рођена! Пробили сте се кроз огањ и кишу куршума; од Солуна до Великог Бечкерека, сваки педаљ земље натопили сте крвљу и славом, издигли сте име српско изнад свих нација и поносно сте дојездили и у наш град, у стару престоницу деспота Бурђа Бранковића, у срце питомог Баната. Оставили сте успут своје разрушене домове, своје оголеле породице и као вихор журили сте даље, к нама, да и са нас скинете окове. Звезда водиља била вам је српска заветна мисао: брат-брату, род-роду. Њу су вам обележили узвишени Господар, Његово краљевско височанство, краљ Петар I, врховни командант Његово краљевско височанство престолонаследник регент Александар и наш пијемонт, мајка Србија. Ви браћи вашој, у Великом Бечкереку, донесосте давно жељену слободу, отргнуту од вас пре 300 година. Ми смо у овим крајевима живели тешке дане, сносили горке патње, али наше име смо очували, нашу народну свест одржали. Никад ми наше народне светиње изневерили нисмо. У нама је, и у највећим искушењима, вазда живела свест да смо једно и да ћемо се опет стопити у једну заједницу. Ваша браћа Бечкеречани лију своје сузе радоснице, благосиљају вас, грле вас и љубе ваше светло оружје и заричу вам се свечано и одлучно да ће стечену слободу, сад већ са вама, раме уз раме, кроз кишу куршума и животима јуначки бранити и да ће их тек само јуначка смрт моћи да отргне из вашег топлотог загрљаја.“

У Новом Саду др Игњат Павласа, потпредседник Српског народног одбора у Новом Саду, поздравио је српску војску која је била под командом мајора Војислава Бугарског следећим речима: „Господине мајоре и јунаци српски, дични соколови, узданице наше! Отварају се капије тамнице, први сунчани зраци обасјаше нас, отворисмо очи и видесмо ослобођење своје. Кидају се ланци, закуцаше срца, потекоше сузе и одјекну силно: 'Ми смо слободни.' Дочекали смо час да спутане руке раширимо, да вас снажно пригрлимо на своје руке и да у узвишеном заносу викнемо свима: нико нас више раставити неће, нико нас више раставити не сме! Дођосте нам, јунаци наши! Срећо наша! Остависте домове своје, остависте убаве долине и брда своја, остависте све своје мило и драго и дођосте да нас ослободите, јер сте разумели тешке уздицаје наше.“

Вредно сведочење о томе како је српска војска дочекана у Барањи оставио је знаменити прота Стеван Михалцић: „Срби Барањци одануше духом. Страх, да српска војска не заостане у Осеку и Барању не остави својој судбини, исчезе на мах, кад се српска војска показа на земљишту Барање: одлану нашим Србима. 21. новембра на Аранђелово био је у Белом Манастиру штаб војске са једним француском официром, и био је на црквеној слави код српског свештеника. Силан народ слегао се у Бели Манастир, да поздрави ослободилачку српску војску. Ту упознасмо пуковника Драгишу Костића, кога од милоште назвасмо 'Барањац', као и остале официре, којима беше у део пало ослобођење наше Барање. Печуј, Мохач, Батосек, Сигетвар, Барч беху запоседнути уз највеће одушевљење српског народа на овој територији, и овде завлада војна управа српска.“ Из тих поздравних говора и описа дочека српске војске види се да су се Србима у Угарској испунили вековни снови и вековне тежње за уједињењем са својом браћом јужно од Дунаве и Саве.

Прва званична седница Српског народног одбора у Новом Саду одржана је 3. новембра 1918. у старом здању Матице српске које се налазило на данашњем Тргу слободе. Једногласно је усвојен и обнародован Проглас, којим је питање положаја Бачке, Барање и Баната почело да се креће ка ослобођењу од владе у Будимпешти. Текст Прогласа гласи: „Ратна бура скршила је проклетство човечанства, скршила је оно нечовечно схватање да јачи може владати над слабијим, она многа проливена крв човекова издигла је на својим таласима лозинку: Да сваки народ има права сам одређивати својом судбином. Ово је схватање и право и човечно, али је то потребно извести из тога, што општи мир човечанства захтева да они потиштени буду задовољени и не изазивају опште трзавице и немире. На жалост, српски народ у Угарској био је до сад у најстрашнијем положају мимо свих народа. Он нема данас у угарском Сабору ни једног јединог посланика који је изабран вољом српског народа. Он није имао за време овога рата ни једног политичког листа. Није имао ни једног јединог просветног, па чак ни добротворног удружења. Свако састајање и договарање је сматрано за злочин. Стога Српски надодбор што је састављен из одборника свих српских странака и група из Угарске изјављује: Данашњи Срби посланици немају права говорити и одлучивати у име српског народа у Угарској. То им не допушта неправедни изборни ред, то им не допушта ни насиље ни неправда ни подмићивање што гледасмо приликом њихових избора. Право одлучивања у име српског народа немају ни поједине општине ни жупаније, јер је састав тих тела неправедан и назадан. Немају права ни поједине странке, а још мање поједини људи код Срба у Угарској. То право себи не присваја ни овај Одбор. Народни одбор Срба у Угарској примио је на себе само ту бригу и дужност да помогне Србима и осталим Јужним Словенима у Угарској да дођу до свога права, на основи самоодређења народа, које је сав културни свет признао. Један од најглавнијих задатака овог одбора биће да покрене српски политички

лист и ради на томе да дође што пре до слободно изабране српске народне скупштине која ће моћи одлучивати међу нама Србима у Угарској о правој жељи српског народа. Овај ће се Одбор проширити са личностима из народа, чим овај Проглас потпишу, јер су о томе већ вођени преговори. Овај ће се Одбор проширити са осталим Јужним Словенима у Угарској. Овај ће Одбор моћи по потреби и преговарати са заступницима других народа, али не сме одступити од овде постављених погодаба, нити се на ишта обавезивати. Главна и коначна одлука српског народа у Угарској мора остати у рукама целог народа, односно његове Скупштине.“

Организовањем Српских народних одбора дошло је до укрштања различитих ауторитета власти: старе угарске која се распадала, нове мађарске која се формирала под контролом владе Михаља Карољија, немачке војске која се повлачила и власти Народних одбора. Народни одбори покушавали су да обезбеде „мир и поредак“ и да зауставе било каква револуционарна превирања, која су могла да доведу до друштвеног преврата.

На вести о формирању владе Михаља Карољија, у Суботици је, 31. октобра 1918, основано Мађарско национално веће, које је одмах формирало своје Војно веће са задатком организовања грађанске и радничке страже. Слична ситуација се била и у Новом Саду. Доласком српске војске, словенски део становништва је био одушевљен док су други долазак примили са великим олакшањем. Деловањем Зеленог кадра и појавом опште анархије било је угрожено читаво друштво. Српска војска, иако је била фактички шест година у ратним сукобима, није се претворила у војску осветника већ у војску ослободилаца која је донела повратак реда што, потврђује податак да нема забележених случајева страдања цивила или реваншизма. То, нажалост, неће бити случај 1941. године. Покушаји мађарских Народних одбора да у

координацији са властима у Будимпешти нешто промене остали су без успеха.

Ситуација у Банату била је најсложенија на простору Војводине, јер су мађарски политички кругови уз подршку дела немачког становништва, 31. октобра 1918, на Темишварском народном збору прогласили Банатску републику. Румуни су формирали Централни румунски национални савет, који је своје седиште преместио из Темишвара у Арад, а од официра и војника пристиглих са фронта формирала се Национална гарда. Током новембра 1918. године међу банатским Румунима вођена је акција, чији је циљ било одржавање Велике народне скупштине у Алба Јулији, која је требало да прогласи „једињење Баната са Румунијом без услова“. Напредовањем српске војске кроз Банат и уласком у Темишвар дошло је до распуштања органа власти Банатске републике и Румунског националног савета, а разоружане су и све оружане формације.

Мора се напоменути да је први Српски народни одбор основан у Великом Бечкереку, данашњем Зрењанину, 31. октобра 1918, а на његово чело је изабран др Славко Жупански. Убрзо су основани и одбори у другим насељима Бачке, Баната и Барање на основу смерница из Прогласа од 3. новембра 1918, и то у: Вршцу, Панчеву, Кикинди, Белој Цркви. Темишварски Срби су такође били против останка у Угарској. У Сомбору и Суботици конституисани су мешовити буњевачко-српски народни одбори. У Барањи је ситуација била знатно тежа због знатнијих мађарских снага у овом крају.

Словачка народна странке из Бачке и Срема одржала је 10. новембра 1918. састанак у Новом Саду, у просторијама Словачке банке. Челници ове странке донели су следећу резолуцију: „Ми бачки Словаци, у своје и у име сремских словачких општина, поздрављамо новосадски Српски на-

родни одбор и потврђујемо да се са радошћу придружујемо на основу Вилсоновог права народа на самоопредељење браћи Србима и желимо им помоћи у свим њиховим праведним настојањима. У том, братском загрљају надамо се да ћемо наћи снагу за бољу и сретнију будућност свог словачког народа.“

Сутрадан у Суботици, 11. новембра 1918, донета је следећа одлука Збора Срба и Буњеваца: „Буњевци и Срби града Суботице одржали су јуче, у недељу пре подне у 10 сати Народни збор, па је било до 10.000 посетилаца и који је једногласно и с одушевљењем донео ову одлуку: донесена на припремном збору Буњеваца и Срба суботичких, одржаном 10. студенога 1918. г. Буњевци и Срби града Суботице свијесни свога словенског имена, крви и језика, а примајући и усвајајући начело цијелога културног свијета, по коме сваки народ има право одредити за своју судбину, одлучују, да бирају мјесни буњевачко-српски Народни одбор, који ће имати задатак, да спреми све што је потребно за одржавање Велике народне скупштине, која ће са Србима, Буњевцима и другим Југословенима Угарске имати преко својих заступника да решава о судбини нашег народа у Угарској. Одбор Буњеваца и Срба, који се после збора данас конституисао, изабрао је себи за претседника г. Шиму Милодановића, велепоседника и пуковника, за потпретседника г. др. Јоцу Манојловића, одветника и управитеља Српске Штедионице, и г. Блашка Рајића, католичког жупника у Суботици, за тајника г. др. Јована Петровића Ђату, одветника и г. др. Јосу Прћића, адв. кандидата. Одбор је затим решио, да дигне народну стражу, коју ће официри Буњевци и Срби образовати. Одбор овај моли, да с обзиром на то, што број Буњеваца и Срба у Суботици прелази 60.000 да се овоме одбору дозволи, да на главни избор седам (место установљених пет) пошаље. Уједно извештује, да је за изасланике изабрао: Потпретседника г. Блашка Рајића, оба тајника, г. др. Јована Петровића

и г. др. Јосу Прћића, даље г. др. Стипана Матијевића, г. др. Владислава Манојловића, г. др. Јосипа Хајдук-Војнића и г. др. Тому Тумбаса.“

На једној од најважнијих конференција уочи Велике народне скупштине, одржаној 17. новембра 1918. у Матици српској, није међу српским првацима постигнут јединствен договор о начину уласка у заједничку државу. С једне стране, демократе, које је предводио Васа Стајић, говориле су о уједињењу „преко Загреба“. С друге стране, радикали, на чијем је челу био Јаша Томић, заступали су став о безусловном присаједињењу Краљевини Србији, па тек онда о даљим интеграцијама. Томић је тада изјавио пророчке речи: „Да ми прво обучемо српску кошуљу, па тек онда југословенски капут.“

Уз посредовање ректора Универзитета у Београду Богдана Гавриловића закључено је да се иде на уједињење, али уз услов: ако буде било каквих проблема са Загребом и Народним вијећем, онда да се иде на директно присаједињење Србији. О овим догађајима у својим мемоарима писао је др Милан Петровић: „По хладном и влажном новембарском времену пуна смо два сата шетали од градске куће до поште. Почео сам разговор убеђивањем како одлазак наших делегата у Загреб не би било питање принципа него тактике. Сећам се да је тада Томић плануо: – Шта хоћете тиме да кажете? Да је тактика мање важна од принципа? И у свакидашњем животу, а још нарочито у политици, начин којим желимо доћи до неке сврхе често је важнији и од саме сврхе. Често можете сврху поставити и без велике мудрости, а ни највећа мудрост вам не пружа довољно гаранције да сте изабрали најподеснију тактику како ћете је најлакше остварити или је можда нећете остварити никако. – Па шта је наша сврха у конкретном случају? – питао сам га. – Шта? – одговорио је искрено – Велика Србија, а не Југославија. То је оно битно у чему се разликујемо и у чему се, видим, нећемо

никад сложити. Замолио сам га да ми мотивише свој став. Можда је у том тренутку осетио душевну потребу да исповеди оно што из неких обзира јавно у седницама није хтео рећи. Замислите два брата – Јаша Томић је волео алегорије и компарације – који живе у једној кући, а један другом из дана у дан загорчавају живот, и који су досад небројено пута покушавали да се споразумеју, али увек узалуд. Зар им одвојени живот не би смањео поводе за свакодневне сукобе? А шта бисте тек рекли за таква два брата, која су досад одвојено живели, те после досадашњих свакодневних свађа и сукоба одлучили да себи саграде заједничку кућу, те да одсад живе под једним кровом? Та два брата, то смо ми и Хрвати. Због тога – наставио је – најбоље је да сваки од нас изгради за себе своју кућу и да је уреди онако како то њему најбоље одговара. Ми ћемо уредити нама нашу Велику Србију. Нама ћемо узети Босну, Херцеговину, Јужну Далмацију и Срем. То је наше. – Али Хрвати на то неће никад пристати. – Ко тражи њихов пристанак? Босна, Херцеговина и Јужна Далмација не припадају Хрватској него Аустрији. Аустрија је у рату побеђена, а ми јој одузимамо покрајине на које она није имала никаква права. Срем можемо тражити ради обезбеђења наше престонице Београда, а најзад ту је и самоопредељење народа: могао би се у нашем делу Срема одржати плебисцит. Ту своју кућу ми ћемо уредити како ми знамо и умемо, а Хрвати нека уређују своју: нека буду република или монархија, ако хоће и с каквим Хабзбурговцем на престолу. Нека буде све како жели Стипица – нас се то ништа не тиче. Шта имамо да тражимо у Загребу? Да утичемо на њихову одлуку? Имамо ли права на то? Није ли то мешање у њихове унутарње, и то најинтимније послове? Шта бисмо ми рекли кад би они дошли овамо да утичу на наше одлуке? Тако ћемо постати једни другима крвни непријатељи докле буде на овом свету последњег Србина и последњег Хрвата у обема државама трвења би била вечита, јер би и у једној и другој становништво остало измешано.“

На поменутој седници од 17. новембра 1918. донета је одлука и да се Велика народна скупштина одржи у Новом Саду, 25. новембра. Затим су проглашени избори за Скупштину. Изборно правило је предвиђало да се „на сваку хиљаду српских, буњевачких и осталих словенских душа бира по један посланик. Ако преко хиљаде пређе број душа са 500, бира општина још једног (нпр. на 5.450 душа бира пет, а на 5.501 бира шест посланика). Општине које имају мање од 200 душа, имају право бирати у оној општини, која им је најближа, где могу за посланике изабрати и чланове прикључене општине. Општине изнад 200 душа, имају право бирати у оној општини, која им је најближа, где могу за посланике изабрати и чланове прикључене општине. Општине изнад 200 до 1.000 душа бирају једног посланика. Посланика може општина бирати не само из своје средине. За посланике могу бити изабрани и чланови других општина. Избор посланика мора се обавити најдаље до 10. (23) новембра о. г. У недељу 11. (24) новембра може се избор обавити само у том случају, ако би посланици могли доћи у Скупштину на време. Колико има душа која општина, исказаће за православне Србе дотична парохијска звања. За Буњевце исказаће Буњевачко-српски народни одбор у Суботици, колики је број душа по општинама. Број словачких и руских (русинских) посланика одредиће њихови народни одбори према броју душа по општинама. Чим овај позив стигне, месни Пододбор српског народног одбора објавиће бубњем и другим начином, када ће се бирати општински посланици за Народну скупштину Срба, Буњевца и осталих Словена. Где још нема месног пододбора, ваља га одмах саставити из људи, који су својим радом стекли угледа и заказати дан избора. Посланици су дужни неизоставно да дођу у седницу Народне скупштине. Право гласа имају сви мушки и женски чланови општине, који су навршили 20 година живота. Ко је осуђен због каквог дела или је млађи од 20 година живота, треба да има увиђавности и да не дође на избор. Изабрат може бити сваки бирач.“

Из наложеног упутства види се да је био укинут имовински цензус, пружено је право гласа женама, чиме је јасно наглашен демократски дух будуће Скупштине, што је у Аустроугарској било незамисливо. Припадници других народних група нису узели учешћа у овом раду јер су имали сопствена политичка тела, која су представљала њихове интересе. Без сумње, ови прокламовани демократски принципи били су без премца у оновременој Европи и дуго после тога остаће узор политичких слобода.

Када је постало јасно да ће Загреб пристати на уједињење, Прибићевић је поручио Стајићу и Коњовићу: „Кидајте са Загребом!“, чиме је и са те стране уклоњена препрека за непосредно присаједињење Бачке, Барање и Баната Краљевине Србији. После поменуте одлуке Народног вијећа Васа Стајић је јавио у Нови Сад да је Велика народна скупштина непотребна, заговорнике непосредног присаједињења Бачке, Барање и Баната Србији од заказане Скупштине и њених одлука више нико није могао одговорити. Убедљиву већину у српским народним одборима чинили су следбеници идеја Јаше Томића који ће чинити апсолутну већину и на самој Скупштини.

Избори за посланике одржани су од 18. до 23. новембра, а почетак Скупштине заказан је за 25. новембар у сали Гранд хотела „Мајер“, на новосадском Главном тргу. Дан пре Велике народне скупштине у Руми је одржан Збор изасланика народних већа Срема, који је сазвао др Жарко Миладиновић и на ком се окупило око 700 делегата. Др Жарко Миладиновић је био председник Народног већа у Руми и члан Народног вијећа у Загребу. Збор је донео следећу резолуцију: „1) Данашњи збор... тражи да се оствари јединствена и демократски уређена држава СХС под династијом Карађорђевића и очекује и од Народног вијећа у Загребу да се што пре оствари јединствена заједничка влада са седиштем у

Београду. 2) За случај племенског или политичког цепања, изјављују заступници Народног већа у Срему, као изасланици народа, да се одлучују за непосредно присаједињење Срема Краљевини Србији. 3) За тај случај желимо да нас на конференцији о миру заступа краљевска српска Влада.“ У Одбор за спровођење закључака резолуције изабрани су др Жарко Миладиновић, др Светислав Поповић, др Александар Рокнић, Влада Савић, др Милан Недељковић и др Јурај Рашкај. Сутрадан је посебна делегација Румског збора (Јован И. Радивојевић, Емил Грбић, Влада Савић и Милан Костић) предала ову резолуцију председништву Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена из Баната, Бачке и Барање.

Како је текао рад и које су биле одлуке на Великој народној скупштини у Новом Саду дознајемо из писања Српског листа од 27. новембра 1918, који верно сведочи о атмосфери и одлукама које су тада донете. Текст је започет навођењем кључних одлука са Скупштине.

ОДЛУКЕ

Народне скупштине Срба, Буњеваца
и осталих Словена у Бачкој, Банату и Барањи,
донесене 12. (25) новембра 1918.
у Новом Саду

1. Молимо владу братске Србије, да на конгресу мира заступа наше интересе.
2. Прикључујемо се Краљевини Србији, која својим досадањим радом и развитком ујемчава слободу, равноправност, напредак у сваком правцу не само нама, него и свима словенским, па и несловенским народима, који с нама заједно живе.

3. Овај наш захтев хоће да помогне уједно и тежње свију Југословена, јер је и нама искрена жеља, да српска влада удружена са Народним већем у Загребу, учини све, да дође до остварења јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца под водством краља Петра и његове династије.

4. И зато, да би ова скупштина помогла са своје стране остварити јединствену државу свију Словена, Срба, Хрвата и Словенаца, бира два члана, која ће стајати на услузи Народном већу у Загребу: дра Јована Манојловића (Суботица) и Васу Стајића (Нови Сад) и бира два члана, који ће стајати на услузи српској влади: Јашу Томића (Нови Сад) и Блашка Рајића (Суботица). Несрпским и несловенским народима, који остају у нашим границама, обезбеђује се свако право, којим желе да као мањина очувају и развијају своје народно биће. А тако исто захтева скупштина ова, да се оним Србима, Буњевцима и Шокцима, који и даље остају изван наших граница у другим државама, обезбеди правом заштите мањине њихов народни опстанак и развитак, као и право, да се ти Срби од нове српске државе могу слободно културно и економски потпомагати и у том ће се строго држати начела узајамности (реципроцитета). Ово важи нарочито за Србе у Будимској епархији и за Буњевце и Шокце изван граница наше државе, који ће остати изван оквира српске земље и којима се има обезбедити потребни део народно-црквеног иметка, односно прихода досадашње Карловачке митрополије.

II

Банат, Бачка и Барања, у границама које повуче Антантинa балканска војска, проглашују се данас, 12. (25.) новембра 1918. на Народној скупштини у Новом Саду,

а на основу узвишеног начела народног самоодређивања, оцепљеним, како у државноправном тако и у политичком и привредном погледу, од Угарске. Због тога Народна скупштина поставља Велики народни савет, којем је извршни орган Народна управа. Народни савет чине педесет чланова, изабраних из ове Народне скупштине. Народни савет доноси потребне уредбе и наредбе, поставља Народну управу, и врши надзор над њом. Народну управу чине ови одсеци: 1. Политички послови. 2. Унутрашњи послови. 3. Правосуђе. 4. Просвета (школа и црква). 5. Финансије. 6. Саобраћај. 7. Привреда. 8. Прехрана и снабдевање. 9. Социјалне реформе. 10. Народно здравље. 11. Народна одбрана. На челу сваког одсека стоји народни повереник, са замеником, и потребним особљем. Народна управа управљаће означеном територијом на основу начела потпуне слободе и равноправности за све народе. Сваки грађанин има неоспорно право, да на свом матерњем језику општи са свима властима. До коначног организовања нове наше државе, Народна управа управљаће, по могућности, према постојећим законима и законитим наредбама. Седиште Великог народног савету и Народној управи је Нови Сад. Ако две стотине чланова ове Народне скупштине, која поставља Народни савет, ма из којег разлога, у питањима администрације, затражи поновни савез Народне скупштине, дужан је Народни савет сазвати Нар. скупштину у року од 14. дана.“

Затим је извештач за овог историјског скупа пренео како је текла сама конференција и како је организована Народна управа:

„Већ у недељу, 11. (24.) о. м. стигли су у Нови Сад многи народни посланици из свих крајева Бачке, Баната и

Барање. Посланици из Баната стигли су у недељу после подне засебном лађом. У варош су Банађани ушли под великим тробојним српским барјаком у четворним редовима и певајући родољубиве српске песме. У Матици српској је нарочити одбор давао посланицима упутнице за станове, тајништво Народног одбора пак примало је од посланика пуномоћи и давало им улазнице за скупштину. У вароши је овладала необична живост и свечано расположење, јер је свако осећао, да је ту историјски тренутак, када ћемо да сами одредимо своју судбину.

Претконференције

Да би рад скупштине што боље ишао, одржане су у недељу после подне и у понедељак пре подне (уочи скупштине) две претконференције стиглих посланика. На првој претконференцији у свечаној дворници Варошке куће је политички референт Српског народног одбора Јаша Томић прочитао нацрт одлуке, којом се изриче отцепљење од Угарске и присаједињење Краљевини Србији. Цела конференција је тако прочитану одлуку једнодушно усвојила. Затим је Пера Коњевић прочитао нацрт одлуке за преузимање управе и власти; др Емил Гаврила поднео је у тој ствари такође један нацрт, те је конференција изабрала један одбор, који ће оба та нацрта претрести и као један изнети пред сутрашњу претконференцију. Затим је проговорила и гђа Милица Јаше Томића неколико речи. Пре саме скупштине одржана је у понедељак у 9 с.[ати] пре подне друга претконференција народних посланика у позоришној дворници овдашњег Гранд хотела. Конференцију је у име Српског народног одбора отворио прота Јован Храниловић рекавши: Дођосмо

да окрунимо дјело, које смо у разним приређивачким одборима отпочели, па да оживотворимо идеал, који нам је на срцу био кроз све генерације од пет стотина година амо. Поздрављам све Српство, све Хрвате, Буњевце, Словаке, Шокце и Русе из Бачке, Баната и Барање, који су не жалећи труда ни времена, похрлили овамо да присуствују великој скупштини, у којој се има одлучити о судбини нашег народа. (Бурно: Живео!) Отварам претконференцију и молим г. Томића да прочита резолуцију. Јаша Томић чита нацрт резолуције, која ће се изнети пред скупштину. (Читање је и опет пропраћено френетичним одобравањем.) Поп Блашко Рајић (Буњевац) ступа на подијум. Дочека га одушевљено клицање: – Живео поп-Блашко Рајић! Живели браћа Буњевци и Шокци!, тапшање и махање шеширима у поздрав.

У овим поздравима летела је душа српског народа једноплеменој браћи. Кад се бура одушевљења стишала, поче поп-Блашко својим сонорним гласом: Славна скупштино! Нисмо могли јуче доћи на конференцију, па зато сад хоћу у име 75.000 суботичких Буњеваца па оних многих хиљада Буњеваца и Шокаца из Алмаша, Баје и других наших места да свечано изјавим, да приступамо овој мало час прочитаној резолуцији. (Дуготрајно, бурно одобравање.) Конференција једнодушно усваја прочитани нацрт предложене политичке резолуције с допуном, да се будућа народна влада има постарати и за несметани народни живот оних Срба и Шокаца, који буду остали ван граница будуће јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца (као што су на пр.[имер] Срби у Будимској епархији). Пера Коњевић чита споразумни нацрт о преузимању управе и власти, који нацрт конференција такођер једногласно усваја. Пошто је усвојена предложена листа председништва,

кандидационог и верификационог одбора, закључио је прота Храниловић конференцију и моли скупштинаре, да у 11 сати дођу на скупштину. Кандидациони и верификациони одбор одлази у Матицу српску да сврши свој посао, а народни посланици остају у дворници, да ту дочекају отварање Народне скупштине.

Ток Народне скупштине

Пре отварања скупштине пуштена је публика на балконе у дворници. Никад ти балкони нису понели толико света као овом приликом. Било је ту нашега света оба пола и свих сталежа и све је у узоритом реду и свечаном расположењу чекало отварање скупштине и велики догађај, ради кога је скупштина сазвана. Као драги гости присуствовало је скупштини и неколико француских и српских официра, које су скупштинари радосно дочекали и поздравили. Представници две ослободилачке војске били су сведоци једне дивне манифестације народне свести и велике захвалности према оним државама, оним великим народима, који Краљевини Србији помогоше да смлави црно-жуту аждају, а нама овамо омогућише, да стресемо са себе мађарски јарам.

У 11 сахата пре подне гркокатолички прота Јован Храниловић отвара скупштину и моли известиоца кандидационог одбора, да поднесе извештај. Известилац Мита Клицин јавља, да се је одбор конституисао те у председништво Народне скупштине предлаже ове посланике: дра Бабијана Малагурског, проту Божу Поповића, дра Људевита Мичатека, дра Игњата Павласа, Павла Татића, дра Славка Милетића, Стевана Михалцића и проту Јована Храниловића. За тајнике:

Миту Борђевића, Душана Тушановића, дра Јована Латинчића и дра Душана Бошковића. Скупштина једногласно прима. Известилац верификационог одбора Душан Тушановић јавља, да је на овој великој Народној скупштини заступљено 211 општина са 757 посланика. (Живели!) Није се пријавило из Тисасентмиклуша 1, из Мачевића 1 и из Кикинде 3 посланика.

Од тих 757 посланика је 638 Срба, 84 Буњевца, 27 Руса (Русина), 62 Словака, 3 Шокца, 2 Хрвата, 6 Немаца, 1 Мађар, затим женске: гђа Милица Јаше Томића, гђа Каменка Јовановића и из Суботице: гђе Шандора Рајчића, Војислава Станковића, Душана Манојловића и гђица Мара Малагурска. (Бурни усклици: Живеле!) Прота Ј. Храниловић лепо захваљује на досадашњем поверењу. (Усклици: Живео Храниловић!) Моли да се даље вођење послова повери члану председништва г. дру Игњату Павласу. (Усклици: Живео Павлас!)

Председник: На дневном реду је, да скупштина заузме политичко становиште, а које ће у облику политичке резолуције прочитати г. Јаша Томић. Молим г. Томића да прочита одлуку. Јаша Томић, поздрављен дуготрајним, бурним одушевљењем и клицањем узима реч те прочита ове епохалне одлуке проговори скупштини ове заносне речи: Косовски мученици! Сретно вам ослобођење! Никада у животу нисам био толико уздрхтан као у овом тренутку. А видим вам на лицу да сте и ви тако уздрхтани. Ми нисмо сами. Зар може бити а да и ви не видите, како се у овој дворани налази и српска петстогодишња историја, досада тужна а сада озарена и насмејана. Може ли бити а да и ви не видите у зраку ове дворане наше велике мртве, дух њихов. Може ли бити а да и ви не видите како на прозорима ове дворане ударају пахуљице белог снега, а у тим

пахуљицама је дух оних, који се нису још ни родили и који ће тек доћи, дух будућности наше. Ми нисмо овде данас сами. Говорник види, да је ту и дух великога нашега песника Змаја и навађа његове стихове, што их је тај велики песник певао баш за данашњи дан. Говори о нашем решењу да се прикључимо Србији и пита: Јесмо ли добро урадили? Ако питамо срце, казаће учинили сте по мени, ако питамо памет, и она ће нам то казати. Није било могуће обратити се ма на коју другу државу, да нас заступа на светском дивану, на договору о миру. У Антанти има јачих држава од Србије, има их угледнијих, има их културнијих, али ни једна није толико омиљена као данас Србија. Србија је данас љубимац света. Наш је положај овде тежак. Али кад ступи Србија, раскрвављена Србија на светском дивану, а кроз њене рањене груди види се велика душа њена; па кад та Србија каже: Изгубила сам силну крв! А у Банату, Бачкој и Барањи има много крви од моје крви, и та крв живи, и тамо живе кости мојих поломљених костију, који страдају, па кад та Србија каже: дајте ми моју крв и моје кости, да би могла живети и ја и они, зар може бити државе на светском дивану, која је може и сме одбити. И Србија ће тражити ону крв и кости браће Буњеваца и других Југословена, које су тако сличне њенима. Говорник је говорио о питању Јужних Словена, и рекао на крају: Најкраћи и најбољи пут у Југославију, најбољи и најкраћи пут за остварење државе Срба, Хрвата и Словенаца води – преко Београда. Када је г. Томић свршио свој говор, цела скупштина устаје, тапше и кличе: – Тако и никако другачије! Живела Србија! Живела српска војска! Живела Антанта! Живео Томић! За време Томићева говора многи су плакали од ганутости. Кад се усклици стишаше, прочитао је г. Јаша Томић уводну резолуцију, коју доносимо на челу данашњега броја:

Прота Храниловић: Резолуција је прочитана, сигурно сте је сви разумели. (Усклици: Јесмо!) Питам вас, браћо, примате ли резолуцију једногласно? (Једнодушан одзив: Примамо је једногласно!) Констатујем, да је резолуција једногласно примљена. На то цела скупштина опет устаје, тапше, и публика са балкона у највећем одушевљењу маше цепницама, а све урнебесно кличе: – Да живи Србија! Да живи јединствена држава Срба, Хрвата и Словенаца! Живела Француска! Живела Енглеска! Живела Америка! Да живи српска војска! Дуго је требало, да се стиша ово беспримерно народно одушевљење те Јаша Томић настави даље. Све што год нам не копа очи, рече, даћемо од срца оним народима, који с нами живе а нису Срби. И они имају права на живот. И језик њихов и школе њихове, и заставу њихову и име њихово радо ћемо им ујамчити, јер то нас не боле. Радо ћемо им ујамчити поред равноправности сваки њихов развитак, јер у њихову развитку лежаће развитак нове државе и развитак човечанства. Ако у новој држави почнемо радити као што су они радили, ми би доживели њихову судбину и пропали како су они пропали. Чита допуну у погледу заштите несловенске мањине у будућој нашој држави и оног дела српско-шокачког народа, који због даљине неће припасти амо.

Председник: На дневном реду је решење о питању управне власти. Известилац Петар Коњевић има реч. Известилац П. Коњевић: Пала је реч: „Слободни смо“ и ми данас као слободни хоћемо да узмемо и власт у своје руке (Одобравање), али кад узимамо власт, не заборавимо, да преузимамо велике обавезе и према себи и према оним великим, цивилизованим народима који су нашем јединственом народу Срба, Хрвата и Словенаца помогли, да се ослободимо од великог

јарма, који смо носили. (Живи усклици: Живела Антантанта!) Антантанта, скуп цивилизованих народа, тражи од нас, да до коначног решења и уређења свих питања, која се нас тичу, сами управљамо пословима. Госп. [один] Томић је у свом говору јасно рекао и образложио, куда треба да идемо, а сада наступа за нас све велика дужност, да одржимо ред и закон. Тек ако ред и закон одржимо, показаћемо се достојни великих својих савезника и заштитници својих ослободитеља. (Живо одобравање.) У име свих нас, у наш народ мора што чвршће ући мисао о реду и закону и никако не сме бити дозвољено, да обрачунава ситне, појединачне рачуне. Не, према свима мора бити једнак ауторитет реда и закона. Србија, која нас је ослободила, не би била задовољна с нама, кад бисмо сада унели неред у наш народни живот. Тек ако одржимо ред и закон, имаће Краљевина Србија образа, да се заузима за нас пред Антантом. О овој резолуцији, која ће сада бити прочитана, сваки ширите уверење, да је она израз наше воље; учите све и свакога, да поштује ауторитет власти, јер нема више пештанске владе, ни пештанске власти (Бурни усклици: Свршила је! Вјечна јој памјат!), него имамо своју владу, своју власт, коју свак ваља да уважава и њене одредбе строго да врши. (Скупштина се једнодушно одазива: Хоћемо! Живела народна влада!) Молим да чујете и једнодушно усвојите ову одлуку. (Чита. Текст ове резолуције је на страни 8 под бројем II) Читање те резолуције скупштина је прекидала честим одобравањем и председник проглашује на крају, да је Народна скупштина и ову одлуку усвојила.

Известилац кандидационог одбора Мита Клицин извештава, да кандидациони одбор предлаже: за поверенике Народног савета код краљевске српске владе у Београду Јашу Томића и поп-Блашка Рајића.

(Дуготрајно тапшање и бурни усклици: Живели! Чујмо Блашка Рајића!) Поп-Блашко Рајић, на једнодушну жељу целе скупштине, мораде изаћи на естраду и одатле је јасним гласом, красним нашим народним језиком, а буњевачким дијалектом проговорио скупштини овако: Славна скупштино! Ја заиста нисам ни сањао, да би мене на овој великој Народној скупштини овака част запала. Дошао сам овамо као једноставан борац за нашу народну ствар. Изјављујем, да ја овај начин решења нашега народнога питања, како је мало час извршен, са свим срцем поздрављам и уз њега пристајем. А сада дозволите, да вам простим, пучким језиком кажем, како ја све то посматрам. Наша будућа југославенска држава је као јаје, из кога ће се излећи орао, који ће се дићи небу под облаке. Но као што јаје ако је у њему само беланце, не вреди ништа, јер нема у њему садржине: жуманцета, тако ни Југословенство само за себе не вреди ништа: оно би било само беланце у јајету, а садржај овога јајета је српски народ у Србији. (Дуготрајно, бурно одобравање. Цела скупштина стојећи тапше и кличе: Живео поп-Блашко Рајић! Живела Србија!) Нећу овде разлагати, шта је Србија урадила: та о том данас говори сав велики свит; него хоћу у име мојега до сад потлаченога, притиснутога, до сада на уништење осуђенога народа (Бурни усклици: Живела браћа наша Буњевци!) јавно пред овом скупштином да захвалим Србији, што нас је својом непригодобивом војском ослободила јарма и смрти. А вама, браћо, обећајем својом мужевном ричи, да ћу на том мисту, на које ме уз г. Томића посласте, по најбољем свом уверењу и знању заступати нашу народну ствар. Тај говор честитог сина буњевачког огранка нашег народа, о.[ца] Блашка Рајића, силно је утецао на скупштину. Када је поп-Блашко онако

топло благодарио Србији, па споменуо доскорашњу угњетеност миле нам браће Буњеваца, онда су срца свих, који су чули његове речи, задрхтала и много је око засузило. А дуго се разлегаху великом дворницом усклици, којим скупштинари и публика поздрављаху поп-Блашка Рајића и браћи Буњевице.

Известилац Мита Клицин (настављајући извештај): За поверенике Народног савета код Народног вијећа у Загребу предлаже кандидациони одбор дра Јоцу Манојловића и Васу Стајића. (Скупштина одушевљено и једногласно усваја и овај предлог. Чују се гласови: Чујмо Васу Стајића! Но г. Стајић не беше на скупштини, јер је отпутовао у Загреб.) У Народни савет педесеторице предлаже кандидациони одбор ових 50 посланика: Др Јоца Богданов, Пера Милорадовић, др Душан Бошковић, др Илија Ивачковић, Жива Витолић, Војин Бркић, др Андрија Васић, др Славко Жупански, Живко Терзин, др Славко Милетић, Божидар Поповић, др Васа Путник, Илија Белеслијин, др Светислав Михајловић, Коста Шевић, др Сава Путник, архимандрит Георгије Видицки, Мита Ђурђевић, др Јован Латинчић, Мита Клицин, др Јован Лалашевић, Петар Коњевић, Стеван Маглић, др Владислав Манојловић, Јоца Вујић, Димитрије Теодоровић, Стојан Јакшић, Ђорђе Грујић, др Никола Милутиновић, Стеван Михалцић, Блаж Рајић, др Мартин Филипон, др Мартин Матић, др Стипан Војнић Тунић, др Мирко Ивковић-Ивандекић, др Бабијан Малагурски, Шандор Рајчић, Војислав Станковић, Иван Војнић-Тунић, др Иван Абрамовић, др Јован Петровић, Павле Татић, Душан Тушановић, Богдан Божанић, др Људевит Мичатек, Зденко Крно, Јанко Булик, Јан Груњик, Само Штарке и Јован Храниловић. Скупштина једногласно усваја тај предлог.

Председник, констатујући да је свих предложених 50 посланика једногласно изабрано у Народни савет, саопштава да заступник братског словачког народа г. Јан Груњик жели да прочита изјаву и поздрав словачког народа овој скупштини. (Бурни усклици: Живели Словаци! Na zdár Slováci!) Јан Груњик на словачком језику у неколико речи тумачи радост словачког народа, што се и он ослободио хиљадугодишњег јарма и сад нашао у братском словенском загрљају, испоручује скупштини поздрав Словака (Живи усклици: Живели Словаци!) па онда прочита ову значајну изјаву: „Скупштина општинских изабраних заступника словачких општина из Бачке, Баната и Срема, на свом заседању, одржаном дне 25. новембра 1918. у Новом Саду, на питање: којој и каквој држави траже Словаци да буду припојени, једногласно је донела ову одлуку: На темељу природног права самоодређења народа тражимо, да будемо припојени држави Срба, Хрвата и Словенаца, будући уверени, да ће у братској држави равноправност и равновредност народа бити поштована и очувана. Ова одлука, која је свеопште мишљење нашега народа, има се саопштити и Народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена, као наше становиште“. Одушевљени усклици: Живели Словаци! Живели Чеси! пропратише изјаву браће Словака.

За оверење скупштинског записника изабрани су ови скупштинари: Јоца Вујић, прота Божа Поповић, др Миљивој Кенђелац, др Славко Жупански и Стеван Лакатош. Мита Клицин предлаже, да се са ове скупштине пошаљу брзојавни поздрави Њ. В. краљу Петру I, престолонаследнику Александру, српској влади у Београду, Народном вијећу у Загребу, чешком Народном вибору у Прагу, словенском Народном већу

у Љубљани и владама свих савезника наше јуначке Србије. (Усваја се уз бурно клицање целе скупштине: Живео краљ Петар! Живео престолонаследник Александар! Живели Хрвати! Живели Чеси! Живели Словенци! Живела Антанта!).

Сад наступа дирљив, свечан тренутак: Сви посланици народни, сва публика устаје и кроз велику дворницу забруја из много стотина грла – српска народна химна. Кад је отпевана прва строфа, настаде опет бурно клицање краљу Петру, краљевићу Александру и целом српском краљевском дому, Србији и јуначкој српској војсци, братским словенским народима, државама Антанте, маршалу Фошу итд. Затим су стојећи отпеване песме: „Хеј, Словени“ и „Лијепа наша домовина“, које су пропраћене бурним и одушевљеним усклицима: „Живели сви Словени! Живели Хрвати! Живело народно јединство!“ Прота Јован Храниловић: У име председништва и народа, који вас је, г. г. посланици, послао овамо, захваљујемо вам, браћо, на узорном реду, који је владао за време трајања ове скупштине. Поздравите сав наш народ: Србе, Хрвате, Буњевце, Словаке, Шокце и Русе, и нека Бог благослови дело наше. (Живи усклици: Живео прота Храниловић!)

Чланови Народног савета одоше у Матицу српску на кратку информативну седницу, а народни посланици уз певање „Орао кликће“ и уз бурно клицање Србији, српској војсци, разиђоше се са најзначајније скупштине, какву је икада имао овој страни српски народ. Када су посланици пролазили поред француских официра, који су присуствовали скупштини, загрми одушевљено: – Живела Француска! Vive la France! Живела дична француска војска! Живео Поенкерел!

Живео маршал Фош! Француски официри беху веома пријатно изненађени том пажњом, салутирајући захваљиваху и рекоше проти Храниловићу, да не заборавимо ни југословенску дивизију, која се на Солунском фронту лавовски борила. Завршни акорд лепе хармоније овог великог дана разлегао се пред командом Дунавске дивизије. Многи скупштинари и народ отидоше пред команду, где је отпевана српска химна. На прозору се, одушевљено поздрављен, указа командант Дунавске дивизије пуковник Драг. С. Милојевић, који је изразио радост, што је данас наш народ с ове и с оне стране Дунава и Саве једна нераскидива целина. Усклик г. пуковника на крају говора: „Живела Србадија!“ наишла је на одушевљен одзив. Влада Савић је протумачио г. дивизијару осећаје нашег народа у Срему и истакао велике заслуге Србије и српске војске за нашу општу ствар, па се онда народ у највећој раздраганости разишао, да никад не заборави овај величанствени дан нашег народног васкрса и слободе.“

Као што је већ напоменуто, Велика народна скупштина је послала своје делегате Влади Краљевине Србије како би је обавестила о својим одлукама. Београдска *Правда* пренела је белешку о доласку веће групе учесника новосадске Народне скупштине у Београд, коју су предводили буњевачки свештеник Блашко Рајић и Јаша Томић. „У 4 сата после подне манифестовали су пред станом Њег. Височанства престолонаследника, који је био бурно поздрављен када се појавио на прозору. Престолонаследника је поздравио дивним и одушевљеним говором поп Стеван Михалцић из Барање, отац Воје Михалцића, правника, који је на српском фронту погинуо као добровољац српске војске. Ватреним речима протумачио је угледни свештеник осећаје Војвођана и њихову приврженост Србији и њеном краљевском

дому. На његов говор одговорио је престолонаследник: Захваљујем се изасланицима народним. Поп Блашко Рајић и Јаша Томић посетили су министра Стојана Протића, који заступа председника Владе. Док су певачи Војвођани певали химну, непрестано су се орили бурни усклици краљу Петру, престолонаследнику и Србији. Затим су код престолонаследника били примљени поп Блашко Рајић, Јаша Томић, поп Стеван Михалцић, др. Славко Милетић и сељак Душан Станков.“

Свим несрпским и несловенским народима, који су остали у границама које је запосела војска Антанте гарантована су сва права, која су као мањина желели да очувају. Идеја поштовања националних права свих народа постала је стуб сваког политичког деловања од 1918. године па до данас на простору данашње Војводине. Овим је обезбеђена национална еманципација свих народа и међусобно поштовање. На концу, 1. децембра 1918, регент Александар Карађорђевић, у име краља Петра прогласио је нову државу – Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.

Као што је већ напоменуто, Велика народна скупштина је 25. новембра 1918. из својих редова изабрала Велики народни савет од 50 чланова, са надлежношћу да доноси уредбе и наредбе, поставља и врши надзор над радом Народне управе за Банат, Бачку и Барању као свог извршног органа. Народна управа је поштујући напредна демократска начела донела одлуку да сваки грађанин има неоспорно право да се на свом матерњем језику обраћа свим властима. Решено је да Народна управа до коначног организовања државе управља на основу постојећих закона и законских одредаба.

За време свог постојања Велики народни савет је одржао пет седница, од којих је последња одржана 26. фебруара 1919. године. Велики народни савет је на седници одржаној 27.

новембра 1918. изабрао поверенике и заменике једанаест одсека Народне управе за Банат, Бачку и Барању:

1. Председништво и политички послови (Председништво), народни повереник др Јован Лалошевић, заменик Петар Коњовић;
2. Унутрашњи послови (Одсек за унутрашње послове), народни повереник др Игњат Павлас, заменик др Светислав Михајловић;
3. Правосуђе (Одсек за правосуђе), народни повереник др Август Рат, заменик др Јован Петровић;
4. Просвета (школа и црква) (Одсек за просвету), народни повереник др Јован Лалошевић (привремено), заменик др Милан Петровић;
5. Финансије (Одсек за финансије), народни повереник др Владислав Манојловић, заменик није изабран;¹¹
6. Саобраћај (Одсек за саобраћај), народни повереник Стеван Славнић, заменик Миливој Матић;
7. Привреда (Одсек за привреду), народни повереник Мита Клицин, заменик др Миливој Ковачевић;
8. Прехрана и снабдевање (Одсек за прехрану и снабдевање), народни повереник др Коста Поповић, заменик Димитрије К. Тодоровић;
9. Социјалне реформе (Одсек за социјалне реформе), народни повереник Душан Тушановић, заменик др Мита Топаловачки;

10. Народно здравље (Повереништво за народно здравље), народни повереник др Лаза Марковић, заменик др Сима Алексић;
11. Народна одбрана (Одсек за народну одбрану), народни повереник Душан Попов, заменик Ђура Барако.

Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца прокламовано је 1. децембра 1918. године. Прва седница Народне управе одржана је 3. децембра 1918, и на њој је донета одлука да Народна управа за Банат, Бачку и Барању „узима на том запоседнутом територију сву власт у своје руке“ и да се на територији Баната, Бачке и Барање на чело сваке муниципије постави велики жупан, као повереник Народне управе, односно да се начелницима градова Нови Сад, Суботица, Панчево и Вршац доделе дужности и права великог жупана. За велике жупане именовани су др Славко Жупански (за Торонталску жупанију), др Коста Бугарски (за Бачбодрошку жупанију и град Сомбор), др Мартин Филипон (за Тамишку жупанију, град Темишвар и запоседнуте крајеве Крашовско-северинске жупаније) и др Стипан Тунић-Војнић (за град Бају и запоседнуте крајеве Барање).

Министарски савет је 25. децембра 1918, на предлог председника Владе Краљевства СХС Стојана Протића, донео решење, о чему је Народна управа обавештена следећом депешом:

„Водећи рачуна о изјављеној жељи за уједињењем и тим поводом, што је његово Краљ. Височанство Престолонаследник Александар именовано државну владу за цело краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, чиме је задовољено и жељи Ваше Народне Скупштине да се целокупни народ уједини, сматрам за своју дужност а по овлашћењу министарског савета да обратим пажњу

Народне Управе на потребу, да Народна Управа преко министра унутрашњих дела поднесе своју оставку, како би се могла образовати нова управа према новој ситуацији, која је актом проглашења државног уједињења постала. – потпис: Прибићевић.“

На седници Народне управе 27. децембра 1918. донета је одлука да се Централној влади, преко министра унутрашњих дела Краљевства СХС, поднесе оставка и захтев за разрешење од дужности. Према саопштењу министра унутрашњих дела Светозара Прибићевића, оставка је узета на знање, с тим да је Народној управи поверено вођење послова до даљњег. Према циркулару Народне управе од 5. марта 1919, упућеном свим жупанима и градоначелницима, делокрузи њених одсека прешли су у делокруге ресорних министарстава Краљевства СХС, односно њихових одсека за Банат, Бачку и Барању. Седишта неких одсека су остала у Новом Саду, док су друга премештена у Београд, а Народна управа је 11. марта 1919. одржала своју последњу седницу. Тиме је завршен транзициони период успостављања нових органа власти на простору данашње северне Србије.

Одлуке Велике народне скупштине биле су значајан фактор у дефинисању политичког програма делегације Краљевине СХС и у контексту коначне реализације резултата мировне конференције у Паризу. Делегација Краљевине СХС је на мировној конференцији у Паризу покушавала да одбрани своје територијалне захтеве у Банату, Барањи и Бачкој на основу научних етничких, географских, стратегијских, привредних и историјских аргумената. У делегацији су се нашли чувени српски научници Станоје Станојевић, Јован Радонић и Јован Цвијић, који су на уверљив начин покушавали да убеди силе победнице да су Срби староседеоци Баната и Бачке као и да мађарски државни попис из 1910. године није приказивао праву слику јер су читава Торонталска жупанија и јужни

део Тамишке жупаније у етничком смислу представљали српски етнички простор.

Најтеже су се бранили захтеви наше делегације према северној Барањи, северозападној Бачкој и источном Банату, тј. према градовима Печују, Баји и Темишвару. Румунска делегација је имала максималистичке захтеве, сматрајући да јој је Антанта обећала територије све до Тисе и Дунава. Савезници су одбили захтев наше делегације према Темишвару, правдајући да би се тако у границама Србије нашло три пута више Румуна него Срба у Румунији. Мађарска, иако формално поражена у рату, није такође желела да одустане од територија које су биле насељене њеним становништвом, што је још више компликовало преговоре. Тешки преговори окончани су потписивањем Тријанонског споразума 4. јуна 1920. у палати Велики Тријанон у Версају (Француска), између земаља Антанте и Мађарске. На основу њега, Мађарска је добила трећину становништва које је имала пре избијања рата и око трећину територије, коју је контролисала до 1918. године.

Краљевина СХС, која је међународно призната у јуну 1919, добила је по слову Тријанона, Прекомурје, Међумурје, Славонију, Срем, део Барање (Батина – Бели Манастир), највећи део Бачке (Сомбор–Суботица) и западни Банат без поморишког дела. Иако је снажном аргументацијом брањена жеља наше делегације, Краљевина је остала без Мохача, Печуја, Баје, леве обале на ушћу Мориша у Тису и Темишвара. Мађарски парламент је уговор ратификовао 13. новембра 1920, а на снагу је ступио 26. јула 1921. године. Овај споразум је дао право Мађарима и Немцима у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца да у року од две године могу да се одлуче хоће ли остати у Краљевини или оптирати (одабрати опцију) да се преселе у матичну државу. Такође, и Срби и други Јужни Словени у Мађарској добили су исто право.

Немци нису користили шансу за оптирање у уверењу да ће и у јужнословенској држави имати сва права и нормалан живот. Мађари су се у занемарљивом броју одлучили за пресељење у Мађарску, јер су као земљорадници и занатлије били чврсто везани за своју средину, док су чиновништво, интелигенција и аристократија добрим делом отишли у Мађарску и пре потписивања Тријанона. Право оптирања је дато и Румунима из јужнословенског Баната да се пресеље у Румунију, а такође и Србима из Румуније да се доселе у Краљевину СХС. Многе српске и буњевачке породице у Мађарској искористиле су ово право и са својом покретном имовином преселиле су се у Краљевину СХС, претежно у данашњу Војводину. Српско становништво из градова, Сента, Сентадреје, Будимпеште, насељавало се највише у Суботици и Новом Саду, док су сеоски житељи прихватили колонизацију по војвођанским местима, највише у Потисју (Сента, Ада, Мол), такође и у Банату (Војвода Степа), Барањи (Бели Манастир, Каранац и др.).

Овим чином била је заокружена борба оностраног српства за ослобођење и уједињење са матицом Србијом. Вековима сањан сан о слободи постао је реалност захваљујући победама српске војске, великој жртви целокупог српског народа као и слободно исказаној политичкој вољи на Великој народној скупштини.

Шира литература

- Лазар Ракић, *Нагаль*, Матица српска, Нови Сад 1988;
- Душан Ј. Поповић, Срби у Војводини III, Нови Сад 1990;
- Драго Његован, Присаједињење Војводине Србији - прилог политичкој историји Срба у Војводини до 1921. године, Нови Сад 2004
- Дејан Микавица, Српска Војводина у Хабзбуршкој монархији : 1690-1920 : историја идеје о држави и аутономији пречанских Срба, Нови Сад 2005
- Василије Крстић, Срби у Угарској : 1790-1918, Нови Сад 2013
- Споменица ослобођења Војводине 1918, Нови Сад 2017
- Издање Одбора за прославу 20-огодишњице ослобођења и уједињења Војводине: 1918-1938., Нови Сад 2017
- Слободан Бјелица, Ослобођење Новог Сада 1918. године : сведочанства и полемике, Нови Сад 2018
- Предраг М Вајагић. Улазак српске војске у Војводину новембра 1918. године Војно дело, вол. 70, бр. 2, Београд 2018
- Зоран Вељановћ, Драго Његован, Од сна до јаве : присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918. године
- Записници привремених органа власти у Новом Саду: 1918-1919. Приредила Љиљана Дожић 2018,
- Драго Његован, Присаједињење Војводине Србији , Нови Сад 2018
- Милан Мишић, Српски добровољци из Баната, Бачке и Барање : (1914-1918), Нови Сад 2020